

Studia Socialia Cracoviensia 10 (2018) nr 2 (19), s. 165–178

<http://dx.doi.org/10.15633/ssc.3340>**ks. Józef Młyński***Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*

POSTRZEGANIE LUDZI STARSZYCH W OPINII ABITURIENTÓW Z PUŁTUSKA

Abstract

Perception of older people in the opinion of graduates from Pułtusk. Old age as a natural wave of life following youth and maturity, culminates in the dynamic process of aging of people. Called the final stage of life, it is usually equated with the decline of the body's efficiency, loss of mobility, weakened strength, reduced ability to adapt to any changes, loneliness, the necessity to use the help of others and sometimes even functioning on the margins of social life. Such an image of old age seems to be not very optimistic, the more so despite the inevitable process of aging, people of this age can also be very active in the social space and present a friendly image of old age. This article is an attempt to show how maturity youth perceive older people in their living environment. For this purpose, a short outline of the theoretical basis on old age is described, a methodological note and an analysis of the conducted research were presented, taking into account the conclusions set at the end of this article.

Postrzeganie ludzi starszych w opinii abiturientów z Pułtuska. Starość jako naturalna fala życia następująca po młodości i dojrzałości wieńczy dynamiczny proces starzenia się osób. Nazywana końcowym etapem życia, zwykle utożsamiana jest ze spadkiem wydolności organizmu, utratą mobilności, osłabieniem sił, ograniczeniem zdolności przystosowania się do wszelkich zmian, samotnością, koniecznością korzystania z pomocy innych, a czasem nawet funkcjonowaniem na marginesie życia społecznego. Taki obraz starości wydaje się mało optymistyczny, tym bardziej że mimo nieuchronnego procesu starości osoby w tym wieku potrafią być również bardzo aktywne w przestrzeni społecznej i prezentować przyjazny obraz spokojnej starości. Niniejszy artykuł jest próbą ukazania, w jaki sposób młodzież maturalna postrzega osoby starsze w środowisku swojego zamieszkania. W tym celu opisano krótki zarys teoretycznych podstaw o starości, przedstawiono

notę metodologiczną oraz analizę przeprowadzonych badań z uwzględnieniem wniosków zamieszczonych w zakończeniu niniejszego artykułu.

Keywords old age, senior, youth, subscribers, research, research analysis
starość, senior, młodzież, abiturienti, badania, analiza badań

W literaturze przedmiotu możemy znaleźć wiele naukowych publikacji zajmujących się problematyką okresu starości oraz starzeniem się jako kolejnym etapem życia człowieka¹. Starość jest przecież „naturalną fazą życia, następującą po młodości i dojrzałości, wieńczącą dynamiczny proces starzenia się. Określana mianem «końcowej trzecji życia», utożsamiana jest ze spadkiem wydolności organizmu, utratą mobilności, osłabieniem sił immunologicznych (starość biologiczna, fizjologiczna), ograniczeniem zdolności przystosowania się do wszelkich zmian, [...] samotnością (starość psychiczna), koniecznością korzystania z pomocy innych (starość ekonomiczna) i funkcjonowaniem na marginesie życia społecznego (starość społeczna)”².

W literaturze przedmiotu wyróżnić można dwie teorie okresu starzenia się. Pierwsza z nich to „teoria stochastyczna, która określa starzenie się jako zjawisko przypadkowe”³. Druga zaś to teoria „zaprogramowanego starzenia się”, która opiera się na przekonaniu, że jest konsekwencją genetycznie zaplanowanego, zaprogramowanego toku wydarzeń. Zgodnie z tą teorią trwanie życia osoby zależne jest od cyklu procesów, zapoczątkowanych w momencie poczęcia oraz trwających określoną liczbę lat⁴. Wydaje się, że obie z wyżej wymienionych teorii są nie tylko słuszne i prawdziwe, ale też nie wykluczają się.

W sensie dyscypliny naukowej starością zajmuje się gerontologia, skupiając wokół siebie specjalistów z wielu dziedzin: filozofów, socjologów, psychologów, pedagogów, teologów, ekonomistów, polityków społecznych – współdziałających z biologami, fizjologami i medykami. W tym nurcie zdefiniowanie gerontologii w sposób jednoznaczny jest trudne. Może być bowiem analizowana jako proces i jako zjawisko społeczne. Spójną definicją wydaje się rozumienie gerontologii jako nauki o „starzeniu się organizmu,

¹ Życie każdego człowieka składa się z kilku faz rozwoju: niemowlęstwo (0–2 lata), dzieciństwo (2–4 lata), wiek przedszkolny (5–7 lat), wiek szkolny (8–12 lat), okres dorastania (13–20/22 lata), wczesna dorosłość (23–34 lata), średnia dorosłość (35–60 lat) oraz późna dorosłość (powyżej 61 lat). Por. A. I. Brzezińska, *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, Gdańsk 2015, s. 3. Trzeba jednak dodać, że starość jest najbardziej zróżnicowanym etapem życia, ponieważ jest zależna od poprzednich faz rozwoju. Wcześniejsze etapy życia kształtują, formują, modelują charakter, osobowość, wartości, jakimi kierują się seniorzy. Okres ten dostosowany jest do jednostki, każdy przeżywa go inaczej. Por. H. Olszewski, *Starość i starzenie się*, w: *Encyklopedia psychologii*, red. W. Szewczuk, Warszawa 1998, s. 855. Niestety nie ma jednej powszechnie przyjętej periodyzacji okresu starości. Zdaniem niektórych badaczy występują tylko dwa pod-okresy wieku starczego. Pierwszy to wczesna starość – do 75. roku życia, drugi zaś to późna starość – powyżej 75. roku życia. Por. W. Pędich, *Starość*, w: *Encyklopedia zdrowia*, red. W. S. Gomułka, W. Rewerski, Warszawa 1995, s. 917.

² E. Trafiałek, *Starzenie się i starość. Wybór tekstów z gerontologii społecznej*, Kielce 2006, s. 69.

³ R. M. Restak, *Starsi znaczą mądrzejsi. Jak zachować przez całe życie doskonałą sprawność umysłu*, Warszawa 1999, s. 22.

⁴ R. M. Restak, *Starsi znaczą mądrzejsi...*, dz. cyt., s. 23.

zajmującej się badaniem zmian wstecznych w ustroju, procesów starzenia się komórek, tkanek i narządów, zaburzeń korelacji czynnościowej między nimi”⁵.

Ważną rolę w starzeniu się odgrywa procesy biologiczne, psychiczne i społeczne. Starość zaś wiąże się z utratą zdrowia, urody, sprawności intelektualnej, fizycznej z zaburzeniami pamięci, z zawężeniem zainteresowań i zaangażowania w sprawy świata, zmianą pozycji społecznej”⁶. Trzeba jednak dodać, iż każdy człowiek inaczej przeżywa kolejny rok swojego życia. Dla niektórych wiek starości jest okresem związanym z chorobami, wyrzeczeniami, a dla innych pięknym czasem poświęconym na pasję czy opiekę nad wnukami. Z tego też powodu z okresem starości wiąże się wiele stereotypów. Jak zauważa Piotr Błędowski, „liczne elementy życia w tym okresie nie są jeszcze dostatecznie poznane, co wynika nie tylko ze stosunkowo późnego zainteresowania się przez badaczy tym etapem życia człowieka, ale także z faktu, że starość należy do tych faz cyklu ludzkiego życia, które ulegają najszybszym zmianom”⁷. W dyskursie społecznym ludzie starsi często uznawani są za osoby schorowane, niedołążne, wymagające stałej opieki, które nie mają środków do życia. Opisuje się ich jako jednostki wyizolowane, wycofane, wyalienowane ze społeczeństwa”⁸.

Ten rodzaj rozumowania i obserwacji wydaje się mało słuszny, chociaż pewien odsetek osób starszych rzeczywiście doświadcza syndromu samotnego zniewolenia i może czuć się samotnie w tłumie. Trzeba jednak pamiętać, że osoby starsze potrafią być również bardzo aktywne w przestrzeni społecznej. Świadczy o tym coraz bardziej poszerzająca się oferta aktywizacyjna oraz innowacyjne działania na rzecz seniorów w środowisku ich zamieszkania.

Na uwagę zasługuje zwrócenie uwagi na relacje zachowania i kultury między seniorami i osobami starszymi a młodszym pokoleniem. Czy istnieje konflikt pokoleń? Zdaniem Piotra Sztompki konflikt pokoleń to „odmiana konfliktu kulturowego nasilająca się w okresach szybkich przemian kulturowych, gdy pokolenie młodsze internalizuje nowe wzory kulturowe odmienne od wzorów typowych dla pokolenia starszego”⁹. Najłatwiej jest wyobrazić sobie taki konflikt na przykładzie relacji między dziadkami a wnukami. Niestety reakcja ludzi młodych na odmienne niż ich zdanie zazwyczaj wywołuje bunt, a nawet kłótnie. Stąd też konflikt pokoleniowy można zauważyć nie tylko na poziomie relacji rodzinnych, ale też na poziomie społecznym, zawodowym.

Niezależnie od pokolenia czy czasów zawsze znajdzie się młodzież, która buntuje się przeciwko zasadom i wartościom wyznawanym przez osoby starsze. Młodzi pragną szybko dorosnąć, i chociaż nie tylko wiek świadczy o pełnoletniości, ale również ich zachowanie, to niekiedy nie jest ono do wieku adekwatne. Stąd też czasem lekceważące,

⁵ A. I. Brzezińska, *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, Gdańsk 2015, s. 592.

⁶ A. Leszczyńska-Rejchert, *Człowiek starszy i jego wspomaganie – w stronę pedagogiki starości*, Olsztyn 2007, s. 9.

⁷ P. Błędowski, *Starzenie się jako problem społeczny. Perspektywy demograficznego starzenia się ludności Polski do roku 2035*, w: *Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce*, red. M. Mossakowska, A. Więcek, P. Błędowski, Poznań 2012, s. 11.

⁸ Por. A. A. Zych, *Człowiek wobec starości*, Katowice 1999, s. 139–141.

⁹ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2005, s. 237.

pogardliwe postępowanie wobec seniorów, brak szacunku do nich i inne przykrości, adresowane w kierunku tej kategorii osób. W tym kontekście trzeba dodać, że starość jest etapem życia, który czeka każdego człowieka. To, jaka będzie i w jaki sposób ją przeżyjemy, zależy przede wszystkim od nas samych. „Starość nie powinna nas jednak zaskakiwać. Powinniśmy się na nią wszechstronnie przygotować, bo nigdy nie wiadomo, kiedy nas dopadnie”¹⁰.

Celem niniejszego artykułu w odniesieniu do założeń teoretyczno-praktycznych ukazanych we wprowadzeniu jest próba zbadania, w jaki sposób maturzyści, czyli osoby dorastające, mające przystąpić do egzaminu dojrzałości, postrzegają osoby starsze w przestrzeni społecznej.

1. NOTA METODOLOGICZNA

Wybór odpowiedniej metodologii przeprowadzenia badań wydaje się najistotniejszy. Według Stefana Nowaka metody badawcze „to zalecane lub faktycznie stosowane w danej nauce schematy czynności służące do udzielenia odpowiedzi na formułowane pytania”¹¹. Określają one bowiem technikę gromadzenia danych (obserwacja, wywiad, ankieta...) oraz analizę zebranych materiałów badawczych dotyczących faktów interesujących badacza (analiza jakościowa i ilościowa)¹². Badania potrzebne do analizy zawartej w tytule artykułu zostały przeprowadzone w Pułtuskach przez studentkę Wydziału Studiów nad Rodziną UKSW w Warszawie, Martynę Karwacką i wykorzystane, jako materiał empiryczny do pisania pracy dyplomowej.

Przedmiotem badań jest zweryfikowanie świadomości maturzystów z Liceum Ogólnokształcącego im. Piotra Skargi w Pułtusku na temat postrzegania osób starszych w środowisku lokalnego zamieszkania. Celem badań według Waldemara Dutkiewicza jest „dążenie do wzbogacania wiedzy o osobach, rzeczach i zjawiskach będących przedmiotem badań”¹³. Stąd też celem niniejszych badań jest przedstawienie obrazu człowieka starszego widzianego oczami uczniów liceum. Powszechnie uważa się, że różnica międzypokoleniowa może mieć wpływ na relacje między młodymi a starszymi. Dlatego też badania pozwolą ukazać, czy uczniowie mają pozytywne, czy może negatywne obserwacje związane z osobami starszymi.

W celu analizy podjętego tematu opracowano następujące problemy badawcze: Jak młodzi ludzie wyobrażają sobie starość? Jakie cechy uczniowie liceum częściej przypisują osobom starszym? Czy maturzyści dostrzegają problemy wieku starczego? Czy środowisko badanych odnosi się życzliwie do ludzi starszych? Jak maturzyści oceniają sytuację osób starszych? Do wymienionych powyżej problemów badawczych sformułowano następujące hipotezy: Młodzi ludzie pozytywnie wyobrażają sobie starość; Uczniowie

¹⁰ B. Dziemidok, *Aksjologiczne aspekty starości: czy starość może być piękna, dobra, mądra i szczęśliwa?*, w: *Starość darem, zadaniem i wyzwaniem*, red. A. A. Zych, Sosnowiec-Dąbrowa Górnicza 2014, s. 261.

¹¹ S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, Warszawa 1985, s. 22.

¹² Por. J. Sztumski, *Wstęp do metodologii technik badań społecznych*, wyd. 7, Katowice 2010, s. 93.

¹³ W. Dutkiewicz, *Przewodnik metodyczny dla studentów pedagogiki*, Kielce 1996, s. 31.

liceum częściej przypisują dobre cechy osobom starszym; Maturzyści dostrzegają problemy wieku starczego; Środowisko badanych odnosi się życzliwie do ludzi starszych; Maturzyści sytuację osób starszych oceniają jako średnią.

Badanie ankietowe przeprowadzono wśród uczniów pięciu klas trzecich z Liceum Ogólnokształcącego im. Piotra Skargi w Pułtusku¹⁴ w roku szkolnym 2016/2017 za pomocą kwestionariusza ankiety. Składał się on z 31 pytań, z uwzględnieniem pytań metryczkowych. Uwzględniono w nim również pytania o kafeterii zamkniętej, półotwartej, otwartej. Zawarto też pytania dyskusyjne oraz tabelaryczne.

W badaniu wzięło udział 109 uczniów (N=109). Wśród nich 76 dziewcząt (co stanowi 70 proc. grupy badanej), oraz 33 chłopców stanowiących 30 proc. badanych. Podział badanych ze względu na profil klasy przedstawiał się następująco, klasy: 3a – 17 uczniów (15%), w tym 10 dziewcząt, 7 chłopców, profil lingwistyczny; 3b – 28 uczniów (26 proc.), w tym 16 dziewcząt, 12 chłopców, profil politechniczny; 3c – 24 uczniów (22 proc.), w tym 15 dziewcząt, 9 chłopców, profil dziennikarski; 3d – 15 uczniów (14 proc.), w tym 12 dziewcząt, 3 chłopców, profil prawny; 3e – 25 uczniów (23 proc.), w tym 23 dziewcząt, 2 chłopców, profil medyczny. Opis zmiennych: wieku i miejsca zamieszkania pozwolił wyrazić, że w klasach trzecich było 66 osób (61 proc.) w wieku 18 lat oraz 43 badanych (39 proc.) mających po 19 lat. Większość badanych – 60 uczniów (55 proc.) zadeklarowało, że ich miejscem zamieszkania jest wieś w okolicy Pułtuska, natomiast 49 uczniów (45 proc.) mieszka w mieście.

2. ANALIZA I REZULTATY UZYSKANYCH WYNIKÓW BADAŃ

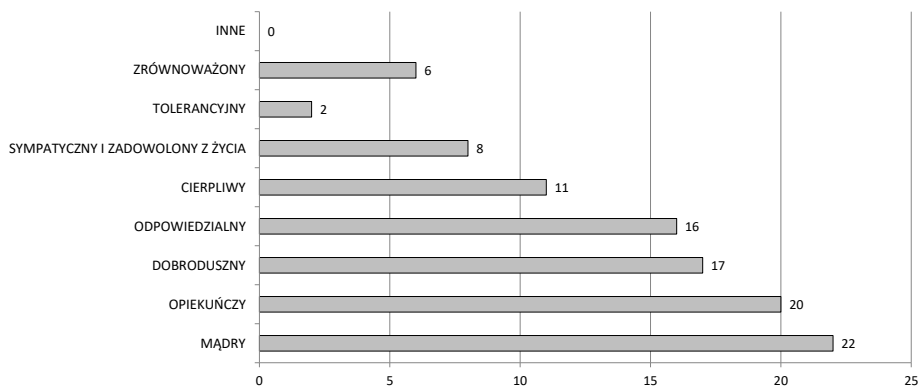
Prezentowaną w niniejszej analizie kwestię postrzegania osób starszych (seniorów) przez młode pokolenie abiturientów Pułtuska postanowiono rozpocząć od pytania dotyczącego czasu rozpoczęcia starości z uwzględnieniem przedziału wiekowego. Większa część badanych (55 proc.) uznała za granicę starości wiek 65–75 lat. Kolejnymi często wymienianymi latami był wiek 55–65 lat (24 proc.) oraz wiek 75–85 lat (19 proc.), pozostali nie wyrazili zdania w badanym zakresie (2 proc.). Abiturienti na pytanie dotyczące opisu „starości” uznali, że starość kojarzy się im z odpoczynkiem (72 proc.), pięknym okresem życia (15 proc.), niezaradnością (5 proc.), marginesem życia (5 proc.) oraz brakiem samodzielności (3 proc.). W dodatkowym pytaniu o podobnej treści badani wskazali, iż starość dodatkowo kojarzy się im z problemami zdrowotnymi (24 proc.), z emeryturą i zasłużonym odpoczynkiem (22 proc.), z dużą ilością czasu wolnego (15 proc.), z czasem opieki nad wnukami (14 proc.) oraz ograniczoną sprawnością ruchową (9 proc.), samotnością (7 proc.) i smutkiem (6 proc.). Pozostali nie mieli zadania w badanej kwestii (3 proc.). Kolejne pytanie dotyczyło czynników decydujących o tym,

¹⁴ Liceum Ogólnokształcące im. Piotra Skargi mieści się przy ul. Piotra Skargi 2 w Pułtusku, w województwie mazowieckim. Szkoła została założona w 1440 roku przez biskupa płockiego Pawła Giżyckiego i jest najstarszą szkołą średnią w Pułtusku. Dwóch znanych absolwentów opisało liceum w swoich powieściach: Wiktor Gomulicki we *Wspomnieniach niebieskiego mundurka* oraz Henryk Purzycki w *Trzecim pokoleniu*.

że osobę należy uznać za starszą. Badani zwrócili uwagę w szczególności na wygląd. Najczęściej wybieranymi odpowiedziami były: zmarszczki (25 proc.), siwe włosy i osłabione zdrowie (23 proc.) pochylona sylwetka (21 proc.), problemy z poruszaniem się (19 proc.), mówienie o śmierci (7 proc.), zamyślanie się (3 proc.), noszenie okularów (2 proc.). Istotnym aspektem było indagowanie abiturientów, czym wedle ich opinii w czasie wolnym zajmują się osoby starsze. Aż 77 proc. wskazało modlenie się, chodzenie do Kościoła oraz spotykanie się z rodziną, znajomymi; 66 proc. uważało, że ludzie starsi czas wolny spędzają na oglądaniu TV; 49 proc. – przy opiece nad wnukami, 11 proc. – na rozwiązywaniu krzyżówki, 10% na czytaniu gazet lub książek oraz 8 proc. wskazało chodzenie na spacer¹⁵.

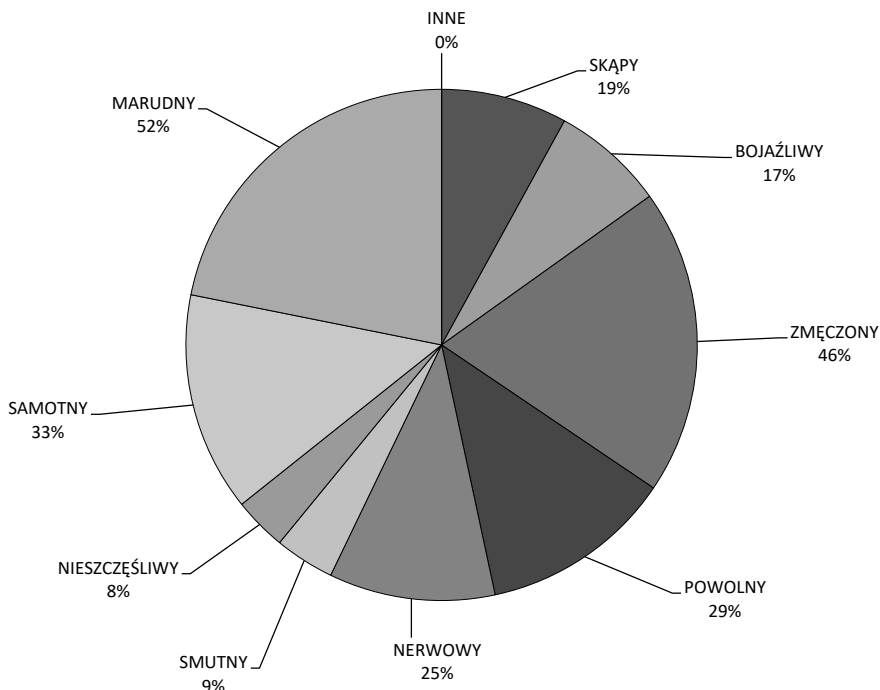
Kolejny obszar postrzegania osób starszych przez dorastającą młodzież (maturzystów) dotyczył pozytywnych i negatywnych aspektów egzystencji ludzi starszych w społeczeństwie. Do pozytywnych cech osób starszych abiturienti zaliczyli: mądrość (22 proc.), opiekuńczość (20 proc.), dobroduszość (17 proc.), odpowiedzialność (16 proc.), cierpliwość (11 proc.). Rzadziej wybieranymi cechami były: zrównoważenie (6 proc.), sympatyczność i zadowolenie z życia (3 proc.) oraz tolerancyjność (2 proc.). Dane empiryczne przedstawione zostały na wykresie numer 1. Zapytani o negatywne cechy osób starszych, badanych odpowiedzieli, że mogą być one: marudne (22 proc.), często zmęczone (19 proc.), samotne (14 proc.), powolne w działaniach (12 proc.), nerwowe (11 proc.), skąpe (8 proc.), bojaźliwe (7 proc.), smutne (4 proc.) oraz nieszczęśliwe (3 proc.). Dane empiryczne zobrazowano na wykresie 2.

Wykres 1. Pozytywne cechy związane ze starością (dane w %)

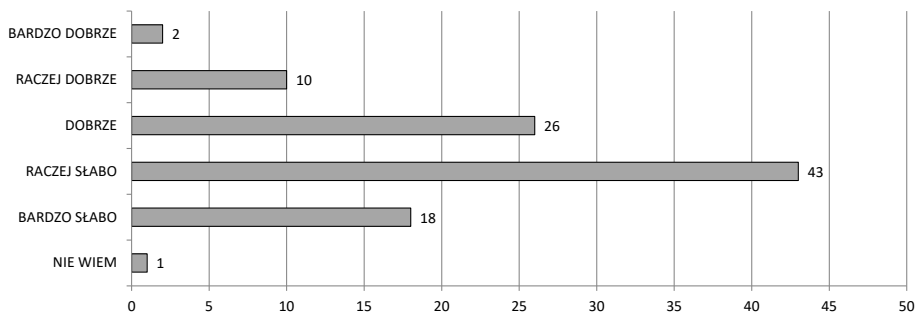
¹⁵ Dane nie sumują się do 100%, gdyż badani mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Wykres 2. Negatywne cechy osób starszych (dane w %)

Kolejne pytanie dotyczyło wad osób starszych. Zdaniem badanych do najczęstszych wad dostrzeganych u osób starszych należy: plotkowanie (23 proc.), wścibstwo (21 proc.) zrzędlivość (17 proc.). Ponadto młodym ludziom przeszkadza również ciągłe opowiadanie tych samych historii (9 proc.), zgorzkniałość (9 proc.) czy domaganie się pierwszeństwa, na przykład u lekarza (8 proc.), niedołęstwo (6 proc.), rozmowy nawiązujące do wiary (5 proc.) i choroby wieku starczego, takie jak głuchota (2 proc.).

Istotnym zagadnieniem w obszarze postrzegania osób starszych przez młodzież było dostrzeżenie problemów i ograniczeń osób starszych. Niewątpliwie dla młodych ludzi najważniejsze są nowoczesne technologie (komputer, internet, portale społecznościowe itd.), dzięki którym nie tylko się komunikują, ale w pewnym sensie służą one ich życiu. Trudno współcześnie wyobrazić sobie dorastającą młodzież niekorzystającą z komputera. Można nawet postawić tezę, że często funkcjonują oni w wirtualnym świecie. Dlatego też badanym zadano pytanie o treści: „jak Twoim zdaniem osoby starsze radzą sobie z nowoczesnymi technologiami?”. Graficzną prezentację odpowiedzi przedstawia wykres 3. Poniższy rozkład uzyskanych danych procentowych ukazuje, iż większa część respondentów (43 proc.) uważa, że seniorzy raczej słabo radzą sobie z nowoczesnymi technologiami, 26 proc. uznało, że dobrze, 18 proc. – że bardzo słabo, 10 proc. – raczej dobrze, 2 proc. stwierdziło, że bardzo dobrze oraz 1 proc. wybrało odpowiedź „nie wiem”.

Wykres 3. Poziom obsługi urządzeń technologicznych (dane w %)

W związku z poprzednim pytaniem wypadało zapytać młodych ludzi, czy starość wiąże się z ograniczeniami. Większość badanych wskazała odpowiedź „tak” (81 proc.). Odpowiedź „nie” zakreśliło 19 proc. respondentów. Przy tak wysokim wskaźniku warunkującym ograniczenia osób starszych postanowiono zapytać, jakie ich zdaniem ograniczenia wieku starszego wydają się istotne i obserwowane w przystosowaniu do funkcjonowania w społeczeństwie. Najczęściej wybieranymi ograniczeniami przez uczniów były: dyskryminacja na rynku pracy (51 proc.), szybki rozwój technologiczny (19,7 proc.), brak wind (29,3 proc.), brak poręczy przy schodach (16,5 proc.), niedostosowane warunki mieszkaniowe (14,5 proc.), nieprzystosowanie środków komunikacji miejskiej (12,8 proc.) oraz brak podjazdów (5,4 proc.)¹⁶. Kolejne pytanie dotyczyło problemów, z jakimi borykają się osoby starsze. Badani najczęściej zaznaczali problemy zdrowotne (38 proc.), samotność (28 proc.), poczucie nieprzydatności, (12 proc.), niepełnosprawność (9 proc.), brak pracy (6 proc.), życie w ubóstwie (4 proc.) i nieumiejętność korzystania z nowoczesnych technologii (3 proc.). Natomiast do problemów społecznych, z którymi muszą się zmierzyć osoby starsze, młodzież zaliczyła: problemy zdrowotne, niepełnosprawność (25 proc.), problem z dostępem do służby zdrowia, usług opiekuńczych (24 proc.), izolację i samotność w społeczeństwie (23 proc.), ograniczoną zdolność do samoobsługi (11 proc.), brak kontaktu z ludźmi w tym samym wieku (10 proc.), brak zagospodarowania wolnego czasu seniorów (7 proc.).

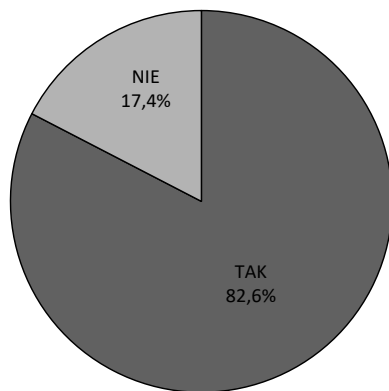
Kolejnym obszarem pytań dotyczących postrzegania osób starszych przez badanych było odwołanie się do ich postawy wobec tej kategorii osób. Zapytano: „Czy pomagasz osobom starszym?”. Pytani w większości odpowiedzieli twierdząco (82,6 proc.). Tylko 17,4 proc. młodych wybrało odpowiedź przeczącą (wykres 4.).

Uzasadniając wybór zadeklarowanej pomocy, abiturienti do form pomocy, jakiej udzielają osobom starszym, zaliczyli: ustępowanie miejsca w autobusie; pomaganie w sprzątanii mieszkania, zmywanie naczyń; robienie/noszenie zakupów; pomaganie w codziennych czynnościach, gotowanie, karmienie; wspieranie w trudnych chwilach, rozmowa, słuchanie; pomaganie w przejściu na drugą stronę ulicy, po schodach; spacerowanie z dziadkami, spędzanie czasu, opiekowanie się; pomaganie w obsłudze

¹⁶ Wyniki nie sumują się do 100%, gdyż badani mieli możliwość zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź.

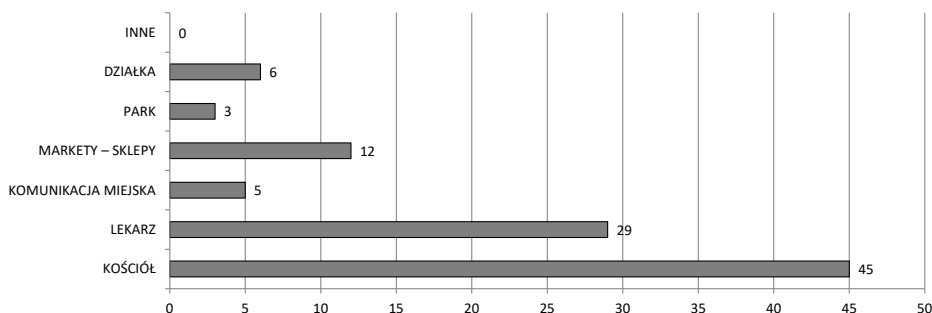
nowoczesnych urządzeń (np. telefon, telewizor). Zapytano również badanych o osoby starsze, którym pomagają (podają pomocną dłoń). Większa część z nich deklarowała, że najczęściej pomagają członkom najbliższej rodziny (66,1 proc.), sąsiadom (19,2 proc.), osobom z grona swoich znajomych (8,2 proc.), członkom dalszej rodziny (5,3 proc.) oraz podopiecznym z ośrodków pomocy społecznej – domów pomocy społecznej lub pomocy w ramach parafii (1,2 proc.).

Wykres 4. Deklaracja pomocy osobom starszym

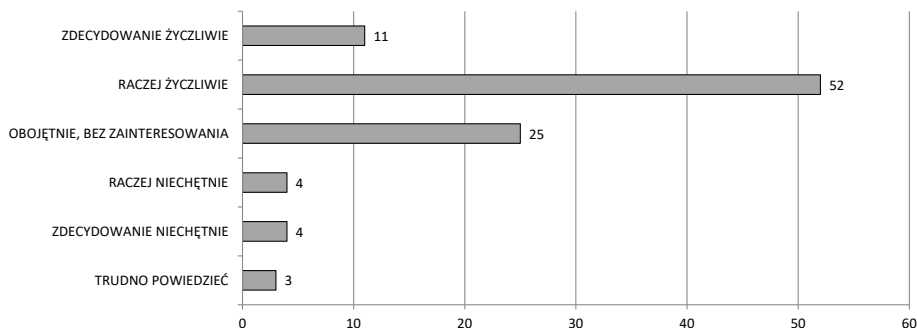
Środowisko lokalnej egzystencji osób starszych wydaje się najwłaściwsze dla ich funkcjonowania. Z tego też tytułu indagowano badanych o miejsce, w którym najczęściej można spotkać osoby starsze. Z danych zawartych na poniższym wykresie 5 wynika, iż najczęstszym miejscem jest kościół (45 proc.), następnie poradnia lekarska (29 proc.), markety (sklepy) – (12 proc.), działka ogrodowa (6 proc.), komunikacja miejska (5 proc.) oraz park (3 proc.).

Wykres 5. Miejsca, w których spotyka się osoby starsze

Środowisko lokalnego zamieszkania warunkuje także obserwację dotyczącą stosunku ludzi wobec osób starszych, szczególnie tych najbliższych. Ponad połowa badanych (52 proc.) zadeklarowała postawę raczej życzliwą, 11% zdecydowanie życzliwą, natomiast 25 proc. – obojętną i bez zainteresowania. Odpowiedź „raczej niechętnie” zaznaczyło 4% respondentów, „zdecydowanie niechętnie” również 4 proc., a „trudno powiedzieć” – 3 proc. (wykres 6).

Wykres 6. Stosunek ludzi, szczególnie najbliższych, do osób starszych

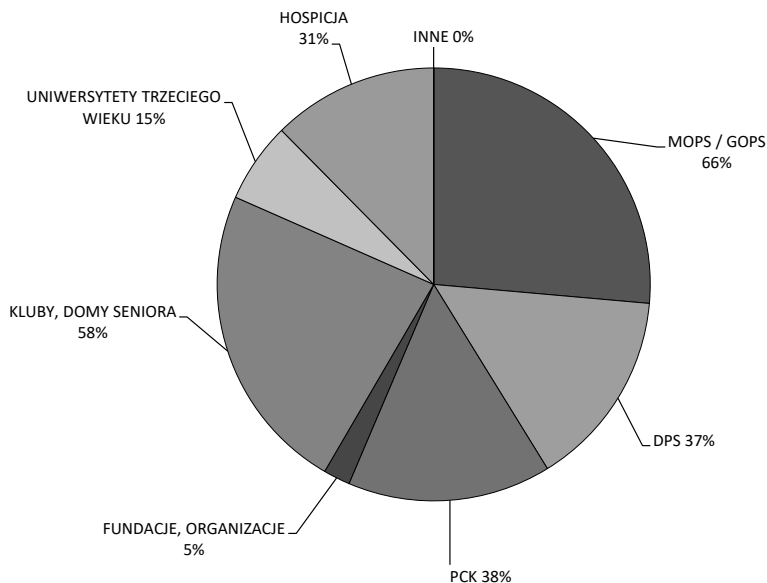

W obszarze pytań dotyczących postrzegania osób starszych przez badaną młodzież odniesiono się również do potrzeby opieki tej kategorii osób. W świadomości abiturientów podmiotami odpowiedzialnymi za opiekę są: rodzina (68,2 proc.), państwo, w tym pomoc społeczna, domy pomocy społecznej (12,6 proc.), instytucje pozarządowe (8,2 proc.). Niewątpliwie pierwszym podmiotem wsparcia osób starszych jest rodzina. Trzeba jednak dodać, że państwo w ramach struktury samorządowej również wspiera seniorów. Dlatego też zapytano badanych o znajomość instytucji państwowych, które działają na rzecz osób w okresie senioralnym i późnym senioralnym.

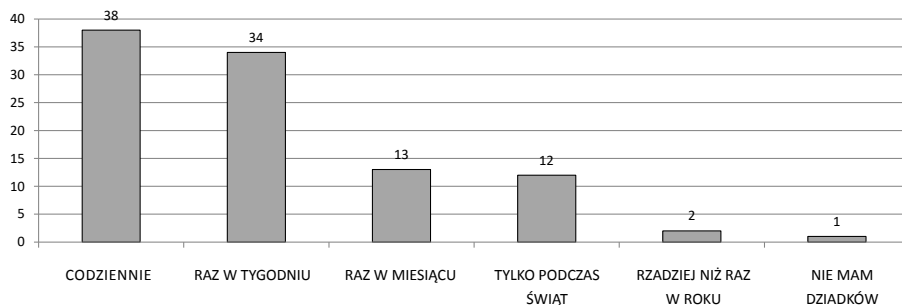
Według badanych, jak zauważamy na wykresie 7, do organizacji, które najczęściej wspierają seniorów i osoby starsze, należy zaliczyć: miejskie ośrodki pomocy społecznej/gminne ośrodki pomocy społecznej (26 proc.), kluby, domy seniora (23 proc.), Polski Czerwony Krzyż (15 proc.), domy pomocy społecznej (15 proc.), (13 proc.), uniwersytety trzeciego wieku (6 proc.) oraz fundacje i inne organizacje (2 proc.).

W celu holistycznego ujęcia prowadzonej analizy zapytano badanych: Jak często widują się ze swoimi dziadkami? Rozkład danych zobrazowanych na poniższym wykresie 8 dowodzi, że 37 proc. badanych widuje się z dziadkami codziennie (część ze względu na to, że z nimi mieszka), 34 proc. odwiedza dziadków raz w tygodniu, 13% raz w miesiącu, 12 proc. spotyka się z dziadkami tylko podczas świąt, zaś 2 proc. odwiedza dziadków rzadziej niż raz w roku. Pozostałe 1 proc. respondentów nie ma dziadków.

Wykres 7. Instytucje działające na rzecz osób starszych

Wykres 8. Częstotliwość wizyt u dziadków

Seniorom, dziadkom, babciom, osobom starszym zawsze przypisywano funkcję przekazywania historii, kultury, tradycji oraz mądrości życiowej¹⁷. Badanym w ramach postrzegania przez nich osób starszych również zadano pytanie dotyczące cech, których mogą się nauczyć od seniorów. Ponad połowa badanych (52,3 proc.) wiedzę o życiu i tradycję uznała za najważniejszą cechę. Ich zdaniem troskliwość, opiekuńczość, szacunek, miłość, pokora, wytrwałość i odpowiedzialność to także istotne cechy w katalogu edukacyjnym ludzi młodych.

¹⁷ Por. A. Rudnik, *Wymiary starości i cechy ludzi starych w percepcji dzieci i młodzieży*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 28 (2016), s. 208.

Ostatni obszar badań w zakresie analizy dotyczącej postrzegania osób starszych w percepcji maturzystów dotyczył sytuacji materialnej, mieszkaniowej, zdrowotnej oraz społecznej. Sytuację materialną ludzi starszych zdecydowana większość badanych (57 proc.) oceniła jako średnią, 16% uznało ją za raczej złą, 12 proc. – raczej dobrą. Tylko 9 proc. respondentów oceniło pozytywnie (raczej dobra) sytuację materialną seniorów, zaś 6 proc. uznało ją za dobrą. Podobnie sytuację mieszkaniową osób starszych badani uznali za średnią (57 proc.), raczej dobrą (22 proc.) i raczej złą (14 proc.). 6 proc. spośród badanych status mieszkaniowy oceniło jako raczej dobry oraz 1 proc. jako dobry. Sytuacja zdrowotna w percepcji respondentów została oceniona jako średnia w 49 proc., jako raczej zła w 30 proc., jako zła w 8 proc., jako dobra w 12 proc. i jako raczej dobra w 1 proc. Również dla połowy badanych sytuacja społeczna ludzi starszych jest średnia (50 proc.), dla 30 proc. raczej dobra, dla 4 proc. dobra. Negatywnie sytuację społeczną seniorów oceniło 10 proc. respondentów, wybierając odpowiedź „raczej zła” oraz 6 proc. wybierając odpowiedź „zła”.

ZAKOŃCZENIE

Przeprowadzone badania, chociaż nie stanowią integralnego *novum* w badanym obszarze ludzi starszych, przynajmniej w małym zakresie dają pewien pogląd, a nawet obraz dotyczący percepcji i postrzegania tej kategorii osób przez młode pokolenie. Współcześnie jest to istotne, szczególnie gdy coraz częściej lansuje się tezę dotyczącą konfliktu międzypokoleniowego. Nikt bowiem nie wątpi, iż starość stanowi naturalny etap egzystencji każdego człowieka, zaś w biologicznym sensie jest determinowana od dnia narodzin. Stąd też postrzeganie starości przez różne generacje, w tym także młodych ludzi, jest społecznie ważne. Tym bardziej że „wiedza, a przez nią świadomość postrzegania ludzi starych w szerszych zbiorowościach, pozwala dostrzec źródła społecznych zachowań oraz zrozumieć mechanizmy ich powstawania”¹⁸.

Warto też dodać, iż w ostatnich latach status społeczny osób starszych jest mocno relatywizowany. Przyczyną tej relatywizacji są z jednej strony przemiany społeczne, z drugiej zaś niedobór wiedzy w zakresie funkcjonowania osób starszych, oczekiwanego przez nich wsparcia i pomocy. Często wówczas mówi się o stereotypizacji tej kategorii osób, szczególnie podkreślając ich izolację, samotność, niedołążność oraz zależność od innych. W tym kontekście wydaje się, że pogłębienie wiedzy oraz zapoznanie młodych ludzi z okresem starości daje prawdopodobieństwo zweryfikowania poglądów na omawiany temat. Nie tylko zmieni dość powszechną jeszcze stereotypizację, ale też ukaże pozytywny obraz osób, które na pewnym etapie życia pomimo niższego stopnia sprawności fizycznej, a nawet psychosomatycznej, mają swoje miejsce w społeczeństwie.

Z przeprowadzonej analizy wyłania się pewien sposób postrzegania osób starszych przez abiturientów z Pułtusza oraz kilka wniosków. Przeprowadzone badania empiryczne dowodzą, że maturzyści z Pułtusza za granicę starości uznają przedział wiekowy 65–75 lat,

¹⁸ A. Rudnik, *Wymiały starości i cechy ludzi starych w percepcji dzieci i młodzieży*, dz. cyt., s. 201.

a starość kojarzy się im z odpoczynkiem, pięknym okresem życia, ale też z problemami zdrowotnymi, emeryturą, dużą ilością wolnego czasu oraz możliwością opiekowania się wnukami. W ramach wolnego czasu osoby starsze najczęściej lubią modlić się, chodzić do kościoła, spotykać z rodziną i oglądać różne programy telewizyjne. Do czynników warunkujących obiektywny obraz starości zaliczyli m.in. wygląd: zmarszczki, siwe włosy, słabsze zdrowie, pochyloną sylwetkę i problemy z poruszaniem się.

Ukazując obraz osób starszych odsłaniający ich egzystencję w społeczeństwie, abiturienti wskazali na pozytywne cechy, do których zaliczyli: mądrość, opiekuńczość, dobroduszość, odpowiedzialność i cierpliwość, oraz negatywne: marudzenie, częste zmęczenie, samotność, powolność w działaniu i nerwowość. W ramach negatywnych cech dostrzegają też u osób starszych: plotkarstwo, wścibstwo, zrzędlivość oraz zbyt częste nawiązywanie w rozmowach do historii.

W badanym temacie maturzyści dostrzegli także wiele problemów i ograniczeń, z którymi zmagają się starsze pokolenie, szczególnie w zakresie problemów zdrowotnych, niepełnosprawności, braku usług opiekuńczych, izolacji i samotności w społeczeństwie, korzystania z nowoczesnych technologii, zaś w ramach ograniczeń wskazali na dyskryminację na rynku pracy, zbyt szybki rozwój technologiczny, brak dostosowanej infrastruktury w środowisku zamieszkania (komunikacja, warunki mieszkaniowe, podjazdy do instytucji).

Miejsce, w którym najczęściej można spotkać osoby starsze, są: kościół, przychodnie, markety, działki ogrodowe, środki komunikacji, a ludzie wobec starszych są życzliwi. Sami też badani zadeklarowali, że pomagają ludziom starszym, najczęściej z rodziny, ale zdarza się, że również nieznanym osobom poznanym na ulicy. Uczniowie chętnie angażują się w prace domowe, sprzątanie, gotowanie dla seniorów. Pomoc przy noszeniu/robieciu zakupów czy przy przejściu przez ulicę jest dla badanych czymś naturalnym, a nawet poniekąd obowiązkiem młodych ludzi w stosunku do starszych. Poza rodziną, która zdaniem respondentów powinna opiekować się osobami starszymi, znają instytucje, które działają na rzecz seniorów, m.in.: miejski/gminny ośrodek pomocy społecznej, kluby, domy seniora czy Caritas Polska.

Ukazany „portret” osób starszych w Pułtusku jawi się jako relatywnie pozytywny. Z jednej strony duża liczba badanych mieszka z dziadkami, odwiedza ich, spotyka się z nimi nie tylko podczas świąt. Badania dowodzą też, że część młodzieży wychowuje się w rodzinach wielopokoleniowych i codziennie ma kontakt z dziadkami oraz ceni przekaz wiedzy, tradycji, ich troskliwość, opiekuńczość, szacunek, miłość. Z drugiej strony każdy wiek, szczególnie ten późniejszy, przynosi wiele trudności wyrażających się w ich ograniczeniu: ruchowym, samotności, smutku, chorobach wieku, nerwowości, nieprzydatności, ubóstwie, a nawet bezradności. Można skonstatować, że chociaż obraz osób starszych w opinii abiturientów jest ciepły i przyjazny, jednak nie jest monolitem bez pęknięć. Pęknięcia te zarysowują się szczególnie w ocenie ich sytuacji: materialnej, mieszkaniowej, zdrowotnej oraz społecznej.

Niewątpliwie starość jest wyzwaniem dla wszystkich członków społeczeństwa (rodziny, Kościoła, państwa). Dlatego też w procesie edukacji nie może zabraknąć kształtowania u młodych ludzi postaw, dzięki którym będą pokazywali, jak ważni w społeczeństwie są seniorzy. W tym kontekście słusznie zauważa Dennis Basil Bromley, że „społeczeństwa

można oceniać na podstawie ich stosunku do ludzi starych. Istnieją nawet poglądy głoszące, że prawdziwie cywilizowane społeczeństwo uczyniłoby ze starości szczytowy okres życia¹⁹.

LITERATURA

Błędowski P., *Starzenie się jako problem społeczny. Perspektywy demograficznego starzenia się ludności Polski do roku 2035*, w: *Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce*, red. M. Mossakowska, A. Więcek, P. Błędowski, Poznań 2012, s. 11–25.

Bromley D. B., *Psychologia starzenia się*, tłum. Z. Zakrzewska, Warszawa 1969.

Brzezińska A. I., *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, Gdańsk 2015.

Dutkiewicz W., *Przewodnik metodyczny dla studentów pedagogiki*, Kielce 1996.

Dziemidok B., *Aksjologiczne aspekty starości: czy starość może być piękna, dobra, mądra i szczęśliwa?*, w: *Starość darem, zadaniem i wyzwaniem*, red. A. Zych, Sosnowiec–Dąbrowa Górnicza 2014, s. 253–281.

Leszczyńska-Rejchert A., *Człowiek starszy i jego wspomaganie – w stronę pedagogiki starości*, Olsztyn 2007.

Nowak S., *Metodologia badań społecznych*, Warszawa 1985.

Olszewski H., *Starość i starzenie się*, w: *Encyklopedia psychologii*, red. W. Szewczuk, Warszawa 1998, s. 855–858.

Pędich W., *Starość*, w: *Encyklopedia zdrowia*, red. W. S. Gomułka, W. Rewerski, Warszawa 1995.

Restak R. M., *Starsi znaczą mądrzejsi. Jak zachować przez całe życie doskonałą sprawność umysłu*, Warszawa 1999.

Rudnik A., *Wymiary starości i cechy ludzi starych w percepcji dzieci i młodzieży*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 28 (2016), s. 201–219.

Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2005.

Sztumski J., *Wstęp do metodologii technik badań społecznych*, wyd. 7, Katowice 2010.

Trafialek E., *Starzenie się i starość. Wybór tekstów z gerontologii społecznej*, Kielce 2006.

Zych A., *Człowiek wobec starości*, Katowice 1999.

¹⁹ D. B. Bromley, *Psychologia starzenia się*, tłum. Z. Zakrzewska, Warszawa 1969, s. 9.